

VERSKA SLUŽBA U VOJSCI SRBIJE: Za i protiv

Marina Tadić

Da li je uvođenje verske službe u Vojsku Srbije povratak tradiciji na moderan način, ili je reč o daljoj klerikalizaciji društva? Da li je izabrani način zapošljavanja „poručnika s bradom”, umesto modela angažovanja parohijskih sveštenika, najoptimalniji za ostvarivanje cilja – pozitivnog uticaja na operativne sposobnosti Vojske Srbije - što je, prema rečima predstavnika sistema odbrane, bio jedan od glavnih razloga za njeno uvođenje? Do koje mere izabrani model uvažava ljudska prava svih pripadnika Vojske, i izlazi u susret njihovim stvarnim verskim potrebama? Ima li Vojska Srbije ekonomskih resursa da u potpunosti sprovede primenu ovog modela? Cilj ove analize jeste da podstakne diskusiju o mestu, ulozi i dometima uvođenja verske službe u oružane snage i otvorenim pitanjima koja se tim povodom javljaju.

Pravni okvir

U Zakon o Vojsci Srbije, donet 2007. godine, unete su važne odredbe iz domena zaštite ljudskih prava. Zabranjena je diskriminacija pripadnika na osnovu rasne, verske, nacionalne i polne pripadnosti, porekla, ili nekog drugog ličnog svojstva; prepoznato je prisustvo žena u Vojsci Srbije, kao i pravo pripadnika Vojske na sindikalno organizovanje; predviđeno je organizovanje verske službe u Vojsci Srbije „radi ostvarivanja slobode veroispovesti” koja je svim građanima Srbije garantovana i Ustavom.¹ Dok se većina odredaba Zakona iz oblasti zaštite ljudskih prava može smatrati nedvosmisleno pozitivnim, organizovanje verske službe u Vojsci Srbije izazvalo je različita reagovanja.

Kroz Zakon o Vojsci Srbije prethodne inicijative o organizovanju verske službe u oružanim snagama, koje su se sporadično javljale od 2000. godine i početka reformskih procesa, dobile su i svoj zakonski oblik. Uredbom o vršenju verske službe u Vojsci Srbije 2011. godine bliže je određen način organizovanja verske službe, Ministarstvo odbrane je sklopilo sporazume sa tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama koji konkretno uređuju organizaciju službe.² Izabran je takozvani model kapelanskih ili vojnih sveštenika, što znači da vojni sveštenici imaju status profesionalnih pripadnika vojske i zaduženi su isključivo za pripadnike vojske. Procenjeno je da je ovo rešenje bolje od modela parohijskih sveštenika po kome se lokalni sveštenik stavlja na raspolaganje vojnicima po potrebi, a vojni komandant nad njim nema nadležnost.³ Predstavnici Ministarstva i Vojske tvrde da je odabiru ovakvog načina obavljanja verske službe prethodila detaljna analiza iskustava drugih zemalja i potreba ovdašnjeg sistema odbrane, te da je zapošljavanje stalnih vojnih sveštenika bio optimalan izbor, iako je bilo i drugačijih mišljenja.⁴

Pravni okvir predviđa da versku službu u Vojsci Srbije obavljaju sveštenici tradicionalnih crkava i verskih zajednica. Prema Zakonu o crkvama i verskim zajednicama iz 2006. godine, tradicionalne crkve i verske zajednice su one koje u Srbiji imaju „viševekovni istorijski kontinuitet” i pravni subjektivitet.⁵ Crkve koje ispunjavaju ove uslove su Srpska pravoslavna crkva, Rimokatolička crkva, Slovačka evangelička crkva, Reformatska hrišćanska crkva i Evangelička hrišćanska crkva, a od verskih zajednica – Islamska i Jevrejska verska zajednica. Pre prijema u službu, sveštenici moraju da prođu psihološke, fizičke i bezbednosne provere, kao i jednomesečnu obuku za oficire verske službe na Vojnoj akademiji, a takođe moraju imati blagoslov i preporuke verskih velikodostojnika. Osim bogosluženja i ostalih tipičnih verskih aktivnosti, vojni sveštenici organizuju predavanja o duhovno-moralnim temama i poklonička putovanja. U njihove obaveze spada i savetovanje komandanata u verskim pitanjima, učestvovanje u pripremama vojnika za izvršenje složenih zadataka, rad na sprečavanju negativnih pojava poput samoubistva i saradnja sa vojnim psiholozima. Od sveštenika se očekuje i „izlazak na teren” ukoliko okolnosti to zahtevaju.⁶ Predviđeno je da mogu da učestvuju u multinacionalnim operacijama i aktivnostima međunarodne vojne saradnje, a „duhovnu nadležnost” imaju samo nad jedinicom kojoj pripadaju.

1 Zakon o Vojsci Srbije, Službeni glasnik RS, br. 116/07, 88/09, članovi 11, 13, 14, 25.

2 Sporazumi o vršenju verske službe u Vojsci Srbije dostupni su na sajtu Ministarstva odbrane: Internet, http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4348, pristupljeno 22.1.2014

3 Stevica Karapandžin, „Verska služba u Vojsci Srbije”, u: Vojno delo, zima/2011, str. 271-291 (str. 282-284).

4 Evo šta je na ovu temu rekao nekadašnji dekan Protestantskog teološkog fakulteta u Novom Sadu Aleksandar Birviš, kada se, tokom 2001. godine, pojavila ideja o uspostavljanju verske službe u Vojsci Jugoslavije: „Važno je da niko nikome ne smeta u ispunjenju verskih potreba ako to nikoga ne ugrožava. Ako vojnik ima verskih potreba, a svakako ih ima, postoje lokalni sveštenici. Za potrebe svih vernika može se povesti računa pri slanju regruta u vojsku o lokaciji bogomolja raznih konfesija i na taj način bi se ostvarila ravnopravnost svih.” Zoran Majdin, „Vojska i religija: Sveštenici u uniformi”, Vreme, br. 542, 24. maj 2001, Internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=212727&print=yes>, 28.1.2014.

5 Zakon o crkvama i verskim zajednicama, Službeni glasnik RS, br. 36/06, član 10.

Bogoslužbene aktivnosti obavljaju se u prostoru koje je dužno da obezbedi Ministarstvo odbrane, crkve i verske zajednice nadležne su za opremanje prostora religijskim predmetima, a ostale resurse, opremu i logističku podršku obezbeđuje Ministarstvo.⁷

Primena

Broj vernika koji pripadaju određenoj crkvi ili verskoj zajednici predstavljao je glavni kriterijum koji je presudio da vojne sveštenike daju samo Srpska pravoslavna crkva (trinaest sveštenika), Rimokatolička crkva (jedan kapelan) i Islamska verska zajednica (jedan imam),⁸ te ni sve tradicionalne crkve i verske zajednice nisu dobile svoje predstavnike među vojnim sveštenicima, iako im je to garantovano pravnim okvirom.

Na konkurs za prvih petnaest vojnih sveštenika prijavilo se pedeset kandidata, a najviše, logično, za mesto pravoslavnog sveštenika.⁹ Interesovanje za ovaj angažman verovatno se može objasniti i pogodnostima koje su ponuđene.¹⁰ Naime, vojni sveštenici dobijaju status profesionalnih vojnih lica i sva prava i obaveze koji uz to idu, a predviđeno je da mogu imati činove potporučnika, poručnika i kapetana.¹¹

Početak juna 2013. godine završena je jednomesečna obuka na Vojnoj akademiji za kandidate prve klase oficira verske službe, i to za osam kandidata pravoslavne, jednog katoličke i jednog islamske veroispovesti, a početkom avgusta primljeni su u profesionalnu vojnu službu.¹² Mnogi mediji izveštavali su o ovom događaju, a nekoliko meseci nakon što je prva klasa vojnih sveštenika završila obuku, paljenje badnjaka u kasarni na Topčideru dospelo je i na prvi programu nacionalnog medijskog servisa.¹³

Postavljeno je i petnaest pomoćnika vojnih sveštenika, koji su izabrani iz redova pripadnika podoficirskog kora Vojske Srbije i prošli odgovarajuću obuku, a čija su glavna zaduženja u prethodnom periodu uglavnom uključivala pomoć u osposobljavanju bogoslužbenih prostorija i uopšte stvaranje uslova za rad vojnih sveštenika.¹⁴

- Na svakih 100 do 500 vernika u VS dolazi jedan vojni sveštenik
- Ukoliko ima 500 do 1000 vernika neke crkve ili verske zajednice, versku službu izvodi 2 sveštenika
- Na svakih sledećih 1000 pripadnika dolazi još jedan sveštenik

Izabrano je sedamnaest bogoslužbenih prostora – 13 za pravoslavne vernike, i po dva za katoličke i islamske – a do februara 2014. godine u funkciju je stavljeno ukupno devet za pravoslavne i jedan za islamske vernike. Za sada jedini funkcionalan prostor za vernike islamske veroispovesti nalazi se u Novom Pazaru, gde je takođe opremljen i prostor za pravoslavce, a u kasarni „Banjica 2” u Beogradu najavljeno je otvaranje i drugog prostora za islamske vernike, kao i prvog namenjenog katolicima. Formulisan je i Godišnji plan rada Odeljenja za veru u Upravi za ljudske resurse, sa planiranim aktivnostima verske službe za 2014. godinu, a postoje najave primanja dodatnog broja vojnih sveštenika.¹⁵

6 Uredbom o vršenju verske službe u Vojski Srbije (čl. 27), kao i sporazumima sa tradicionalnim crkvama i zajednicama (čl. 22) predviđeno je da vojni sveštenici bogoslužbene aktivnosti mogu obavljati i izvan za to predviđenog prostora, ali uz odobrenje straešine i saglasnost vojnog episkopa. „Ukoliko neko od vojnika ili starešina želi da se ispovedi, a zbog obaveza ne može da napusti radno mesto, sveštenikov zadatak je, vojnički rečeno, da izađe ‘na teren.’” G. Čirović, „Vojska Srbije dobila versku službu”, Večernje novosti, 13.10.2013, Internet, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:458705-Vojska-Srbije-dobila-versku-sluzbu>, pristupljeno 21.1.2014.

7 Sporazumi o vršenju verske službe u Vojski Srbije, članovi 22 i 23.

8 Sporazumi o vršenju verske službe predviđaju u članu 21 primenu načela pozitivne diskriminacije ukoliko se broj pripadnika neke crkve ili verske zajednice smanji ispod broja koji je neophodan za organizovanje vršenja verske službe.

9 M.R.P. „I muftijin brat kandidat za vojnog sveštenika”, Blic online, 19.10.2012, Internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/348581/I-muftijin-brat-kandidat-za-vojnog-svestenika>, pristupljeno 20.1.2014.

10 U poredo sa smanjenjem radnih mesta u realnom sektoru, raste broj mladića i devojaka koji se svake godine prijavljuju, kako za Vojnu akademiju, tako i na konkurs za profesionalne vojnike. Na osnovu broja prijavljenih na prvi konkurs, može se zaključiti da i sveštenici zaposlenje u sistemu odbrane vide kao vrlo poželjno, iako je drugim propisima njihov socijalni položaj već znatno popravljen budući da od 2012. godine država uplaćuje doprinose za penzije na nivou minimalca za sva sveštena lica svih verskih zajednica, među kojima je najviše iz Srpske pravoslavne crkve. Branka Mihajlović, „Sveštenici na državnim jaslama”, Radio Slobodna Evropa, 15.5.2012, Internet, http://www.slobodnaevropa.org/content/svestenici_na_drzavnim_jaslama/24581711.html, pristupljeno 14.3.2014.

11 Prema rečima Dragana Šutanovca, tokom čijeg je mandata na mestu ministra odbrane započet rad na organizaciji verske službe, vojni sveštenici teoretski maksimalno mogu imati čin pukovnika. Medijski istraživački centar, „Sporazum o verskoj službi u Vojski Srbije”, 28.6.2011, Internet, <http://www.mic.org.rs/2011/06/28/sporazum-o-verskoj-sluzbi-uvojsci-srbije-video/>, pristupljeno 20.1.2014.

12 Pažnju i negodovanje jednog dela islamske verske zajednice (Islamske zajednice u Srbiji) izazvalo je postavljenje brata beogradskog muftije Jusufspahića na, za sada, jedino mesto vojnog imama, pa je tako razdor ove verske zajednice u Srbiji i u ovom slučaju našao svoje mesto. M.R.P. „I muftijin brat kandidat za vojnog sveštenika”, Blic online, 19.10.2012, Internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/348581/I-muftijin-brat-kandidat-za-vojnog-svestenika>, pristupljeno 20.1.2014; Sandžak Press, „Od sada će Zilkicevci biti dio srpskih vojnih formacija sa krstom”, 21.6.2013, Internet, <http://sandzakpress.net/od-sada-ce-zilkicevci-biti-dio-srpskih-vojnih-formacija-sa-krstom>, pristupljeno 22.1.2014.

13 Vera Raičević, „Badnjak u kasarni na Topčideru”, RTS, 6.1.2014, Internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1488473/Badnjak-u-kasarni-na-Top%C4%8Dideru+.html>, pristupljeno 22.1.2014.

14 Vladimir Vještić, „Verska služba u Vojski Srbije: Lagani, ali sigurni koraci”, Odbrana, broj 202, 15.2.2014, str. 24-27

15 Ibid

Argumenti za uvođenje verske službe

Zagovornici uvođenja verske službe u Vojsci Srbije iznose tri argumenta. Jedan je pozivanje na potrebu obnavljanja tradicije, budući da je verska služba postojala u oružanim snagama Kneževine Srbije Miloša Obrenovića, Kraljevine Srbije i međuratne Jugoslavije; drugi se odnosi na rasprostranjenost ovakvih službi u mnogim vojskama sveta, bez obzira na državno uređenje i odnos prema crkvi, i treći na važnost duhovne i moralne podrške koju sveštenici mogu pružiti pripadnicima oružanih snaga u nekim kritičnim situacijama.

Praksa verske službe u vojsci na ovim prostorima prvi put je zakonski uređena Vojnim zakonom Kneževine Srbije iz 1839. godine. U to vreme prisustvovanje službi i pohađanje veronauke bilo je obavezno, vojne zastave bile su osveštane i smatrane su najvećom svetinjom, polaganje zakletve vojnika vodio je vojni sveštenik, a sve komande i ustanove imale su svoju slavu. Pravoslavna vera u Kraljevini Srbiji imala je status državne vere, a vernicima drugih veroispovesti bio je omogućen poseban režim ishrane i polaganje zakletve u skladu sa sopstvenom verom. U međuratnom periodu, u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, postojali su vojni sveštenici za veroispovesti koje su bile priznate (pravoslavne, rimokatoličke i islamske). U partizanskoj vojsci radili su verski referenti.¹⁶ Po završetku Drugog svetskog rata, u skladu sa zvaničnom državnom ideologijom, ispoljavanje verskih osećanja u vojsci je zabranjeno, a verska služba ukinuta.¹⁷

Verska služba u oružanim snagama postoji u velikom broju država, kako onih u kojima su država i crkva razdvojene, tako i onih koje imaju državnu crkvu. U državama u regionu postoje različite prakse, pa tako oružane snage Hrvatske i Bosne i Hercegovine imaju versku službu, a makedonska i crnogorska vojska nemaju.¹⁸ U državama izvan regiona iskustva se razlikuju – u Holandiji i Belgiji, na primer, deluju i posebni kapelani (humanist chaplain) koji pružaju nereligijsku duhovnu podršku, te njihove usluge mogu koristiti i vojnici koji nisu vernici. U oružanim snagama SAD verska služba ustanovljena je uporedo sa formiranjem vojnih jedinica, a do sada je šest vojnih kapelana nagrađeno Medaljom časti, najvišim vojnim odlikovanjem. Predstavnici našeg Ministarstva odbrane su 2010. godine potražili savet za uspostavljanje verske službe upravo u SAD, tačnije od Nacionalne garde Ohaja, sa kojom Vojska Srbije ima posebno razvijenu saradnju.

Prema objašnjenju datom u Uredbi o vršenju verske službe u Vojsci Srbije, kao i prema izjavama funkcionera ministarstva i Vojske, cilj uvođenja verske službe je jačanje duhovnih i moralnih vrednosti pripadnika Vojske, kao i njihovih vojničkih vrlina, patriotizma i građanske odgovornosti. Od verske službe očekuje se da doprinese razvoju, izgradnji, održavanju i povećanju operativnih sposobnosti Vojske prilikom izvršavanja svih misija i zadataka. Tu se, pre svega, misli na duhovnu i moralnu podršku koju sveštenici mogu pružiti pripadnicima sistema, kao i na mogućnost da pripadnici sistema, koji to žele, svoje potrebe verske prirode mogu

16 Zabeležno je da je Josip Broz Tito 1942. godine naredio da se „prema ukazanoj potrebi ustanovljavaju zvanja sveštenika pri brigadama sa nazivom verski referenti”. A VII, Arhiv NOR, k.2, f. 6, 80/1, citirano u: Miljan Milkić, „Verska služba u Vojsci Srbije – potreba za novim modelom”, u: Žurnal za bezbednosne studije 001/2008, Ministarstvo odbrane, Institut za strategijska istraživanja, str. 24-34 (str. 27).

17 Pogled na istorijski razvoj verske službe u Vojsci Srbije i njenim prethodnicama: Ibid., str. 26-28; Miljan Milkić, „Državni i verski praznici u Vojsci Kneževine i Kraljevine Srbije”, u: Vojno-istorijski glasnik, 1-2/2007, Institut za strategijska istraživanja – Odeljenje za vojnu istoriju, str. 7-21; Stevica S. Karapandžin, „Verska služba u Vojsci Srbije”, u: Vojno delo, zima/2011, str. 271-291 (str. 272-280).

18 Stevica S. Karapandžin, „Verska služba u Vojsci Srbije”, op. cit., str. 282-283.

ispunjavati bez napuštanja institucije u kojoj služe. Na ovaj način omogućeno je, kako je obrazloženo, ostvarivanje slobode veroispovesti pripadnicima sistema odbrane, što je i predvideo Zakon o Vojsci Srbije. Prema rečima načelnika Uprave za ljudske resurse, general-majora Slađana đorđevića, vojni sveštenici imaju i ulogu da pripreme i edukuju buduće učesnike u multinacionalnim operacijama o „običajima ljudi na čiju teritoriju dolaze”.¹⁹

Velikodostojnici najvećih tradicionalnih crkava i verskih zajednica iskazali su nepodeljenu podršku organizovanju verske službe u Vojsci Srbije, posebno u kontekstu udaljavanja od nasleđa komunističkog perioda. Oni su ocenili da ova praksa doprinosi duhovnoj stabilnosti vojnika, interesovanju vernika za vojnu službu, ravnopravnosti crkava i verskih zajednica, kao i razvoju dobrih odnosa među njima. Pre uvođenja verske službe, verski velikodostojnici u nekoliko navrata su isticali da vojnicima nisu obezbeđeni adekvatni uslovi za ishranu tokom verskih praznika i odgovarajući prostor za molitvu.²⁰

Prema ovoj argumentaciji, organizovanjem verske službe osnažena su prava pripadnika sistema odbrane, a s druge strane, opštim pravnim okvirom i Zakonom o Vojci Srbije zaštićeni su od diskriminacije po bilo kom osnovu. Dodatno, u sporazumima o obavljanju verske službe, koje je Ministarstvo odbrane potpisalo sa crkvama i verskim zajednicama, navodi se da pripadnici sistema odbrane moraju biti zaštićeni od uznemiravanja i diskriminacije, i da ne mogu uživati privilegovan položaj zbog verskog opredeljenja. Takođe, reguliše se i pitanje, odnosno zabrana, prisilnog izražavanja o veroispovesti i bilo kakvih aktivnosti koje imaju za cilj prihvatanje druge vere.²¹

Argumenti protiv uvođenja verske službe

Kritičari organizovanja verske službe u Vojsci Srbije osporavaju potrebu za ovom praksom i problematizuju obuhvat vernika i status neverujućih. Drugim rečima, oni dovode u pitanje stepen religioznosti pripadnika Vojske Srbije, ravnopravnost crkava i verskih zajednica s obzirom na pravo organizovanja verske službe i zadovoljavanje potreba njihovih vernika, i u tom kontekstu garancije poštovanja ljudskih prava svih verujućih, ali i ateista. Takođe, dovode u pitanje efikasnost verske službe u svetlu očekivanog pozitivnog uticaja na operativnesposobnosti Vojske Srbije u poređenju sa drugim modelima podrške koji imaju isti cilj, i bave se u svetlu očekivanog pozitivnog uticaja na operativne sposobnosti Vojske Srbije u poređenju sa drugim modelima podrške koji imaju isti cilj, i bave se preispitivanjem izbora modela organizovanja verske službe s obzirom na njegovu ekonomsku održivost.

Kako je već rečeno, Zakon o crkvama i verskim zajednicama iz 2006. godine, na koji se oslanja i organizovanje verske službe u Vojsci Srbije, definiše „tradicionalne crkve i verske zajednice” kao one koje u Srbiji imaju „viševekovni istorijski kontinuitet” i pravni subjektivitet.²² Domaći i stranih stručnjaci i predstavnici nevladinih organizacija često upozoravaju da ovaj zakon stavlja u neravnotežan položaj one crkve i verske zajednice koje nemaju status „tradicionalnih”.

19 Vladimir Vještić, „Verska služba u Vojsci Srbije: Lagani, ali sigurni koraci”, op. cit.

20 Miljan Milikić, „Verska služba u Vojsci Srbije – potreba za novim modelom”, u: Žurnal za bezbednosne studije 001/2008, Ministarstvo odbrane, Institut za strategijska istraživanja, str. 24-33 (str. 27-28); „Ne postoji mogućnost da nedeljom prisustvujem liturgiji jer je nedeljom prepodne izlazak odobren samo u slučaju posete, ne postoji mogućnost da postim jer se sva hrana zajedno priprema niti postoji prostorija u kojoj bi čovek mogao Bogu da se pomoli u miru.” Ovako je situaciju u Vojsci Jugoslavije opisao jedan od vojnika vernika. Zoran Majdin, „Vojska i religija: Sveštenici u uniformi”, Vreme, br. 542, 24, maj 2001, Internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=212727&print=yes>, pristupljeno 28.1.2014.

21 Sporazumi o vršenju verske službe u Vojsci Srbije, član 19.

22 Zakon o crkvama i verskim zajednicama, Službeni glasnik RS, br. 36/06, član 10.

23 European Commission, Serbia 2013 Progress Report, Brussels, 16.10.2013, Internet, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/sr_rapport_2013.pdf, accessed 10.3.2014.

24 Udruženja ateista već nekoliko godina unazad ukazuju da su prava ove populacije često ugrožena, kao i da statistike o broju vernika nisu pozdane s obzirom da se u Srbiji etnička pripadnost poistovećuje sa pravoslavnom verom. Tako se, i povodom organizovanja verske službe u Vojsci Srbije, Udruženje „Ateisti Srbije” oglasilo stavom da pripadnici Vojske koji su ateisti ili pripadaju nekoj manjinskoj crkvi ili verskoj zajednici nisu zaštićeni od diskriminacije, iako tekst sporazuma o vršenju verske službe u Vojsci Srbije garantuje zaštitu od bilo kakve diskriminacije, kako vernika, tako i onih koji to nisu. Saopštenje Udruženja „Ateisti Srbije” povodom najave uvođenja verske službe u Vojsci Srbije, 8.2.2011, Internet <http://ateisti.com/saopstenje-povodom-najave-uvodenja-verske-sluzbe-u-vojsci-srbije/>, 28.1.2014.

25 Sporazumi o vršenju verske službe u Vojsci Srbije, član 20.

26 Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel, OSCE/ODIHR, Warsaw, 2008, pp. 87-99.

27 Uredba o vršenju verske službe u Vojsci Srbije, Službeni glasnik RS, br. 22/11, član 5; Sporazumi o vršenju verske službe u Vojsci Srbije, član 19.

28 Richard D. Rosen, Review of Military Chaplains and Religious Diversity, by Kim Philip Hansen, Palgrave Macmillan, 2012, in: *Armed Forces and Society*, Vol. 40 (2), 2014, pp. 397-399.

29 European Commission, Serbia 2013 Progress Report, Brussels, 16.10.2013, Internet, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/sr_rapport_2013.pdf, accessed 10.3.2014.

30 Razumevanje antidiskriminacije u sistemu odbrane uglavnom se sastoji u pozivanju na Ustav i zakone, bez daljeg obrazlaganja kako se u praksi nediskriminacija sprovodi.

31 Iskustvo žena u ovom procesu posebno je interesantno s obzirom da i Vojna gimnazija, do sada zatvorena za žene, od 2014. počinje se školovanjem žena. Na ovaj način

Za razliku od potonjih, koje se automatski pojavljuju u Registru crkava i verskih zajednica, „netradicionalne” su prinuđene da prođu kroz složen proces registracije. Ovaj problem našao je svoje mesto i u redovnim izveštajima Evropske komisije o napretku Srbije u procesu pridruživanja EU.²³ Međutim, odredbe Zakona još uvek nisu promenjene, a nema najave da bi se to pitanje moglo uzeti u razmatranje. Ukoliko bi se ove primedbe kritičara Zakona o crkvama i verskim zajednicama uvažile, mogao bi se izvesti zaključak da verske potrebe onih pripadnika sistema odbrane koje Zakon ne prepoznaje, nisu ravnopravno tretirane.²⁴

Sporazumi o vršenju verske službe preciziraju da je dužnost vojnih sveštenika da pomognu pripadniku Vojske Srbije verniku neke od konfesionalnih zajednica ili drugih verskih organizacija upisanih u Registar crkava i verskih zajednica, u ostvarenju verskih prava, poput specifične ishrane i prava na izlaske i odsustva na dan verskih praznika.²⁵ Na ovaj način uvažene su i potrebe nekih vernika netradicionalnih verskih zajednica. Ipak, postavlja se pitanje na koji način će ova odredba zaživeti u praksi i da li će vojnici manjinskih verskih organizacija biti motivisani da se obraćaju sveštenicima tri najmasovnije crkve i verske zajednice. Pitanje položaja manjinskih verskih grupa u kontekstu organizovanja verske službe posebno je značajno jer neprepoznavanje i neuvažavanje njihovih prava može dovesti do odvrćanja ove populacije od biranja vojničkog poziva.²⁶

Uprkos zaštiti pripadnika Vojske Srbije od prinude koje bi mogla ugroziti slobodu veroisповести i bilo kakvih aktivnosti koje vode prihvatanju druge vere,²⁷ kada je praksa verske službe u oružanim snagama u pitanju, uvek postoji bojazan od prozelitizima. Pri tome, takvo ponašanje može biti svojstveno pre komandnom kadru oružanih snaga nego samim vojnim sveštenicima, s obzirom da vojni sveštenici nemaju komandnu ulogu. S druge strane, stroga hijerarhijska organizacija oružanih snaga može dovesti do toga da čak i neformalan razgovor sa komandnirom o verskom opredeljenju, potčinjeni shvate kao neku vrstu prinude.²⁸

Prema ocenama Evropske komisije, izuzev verskih manjina, pravni okvir za zaštitu od diskriminacije u Srbiji dobro je uspostavljen i na evropskom nivou.²⁹ Ipak, trajno je prisutan problem nedosledne primene pravnih normi i njihovog prevođenja u javne politike.³⁰ Tako se i u ovom slučaju otvaraju brojna pitanja, a pre svega, na koji način je, pre uvođenja ove prakse, bilo onemogućeno ostvarivanja slobode veroisповести, pa ga sada treba omogućiti organizovanjem verske službe? Takođe, da li će učestvovanje u verskim aktivnostima izazvati grupisanje po veroisповести i izdvajanje iz kolektiva? Kako će rasprostranjeno praktikovanje verskih osećanja uticati na one koji su ateisti? Da li će se vernici onih verskih opcija koje nemaju svoje predstavnike među vojnim sveštenicima osećati isključeno i zanemareno? I posebno, da li će tradicionalistički pristup prema ženama tri religije koje su dobile svoje predstavnike među vojnim sveštenicima, uticati na proces ostvarivanja njihove ravnopravnosti u sistemu odbrane?³¹

Pitanje opravdanosti uvođenja verske službe u Vojsku Srbije može se postaviti i iz ugla potrebe pripadnika oružanih snaga za ovim specifičnim vidom duhovne i moralne potpore, pored već postojećih modela koji imaju isti ili sličan cilj.

Rezultati Popisa stanovništva iz 2011. godine, pokazuju da se 95% stanovnika Srbije izjasnilo kao vernik neke od ponuđenih verskih opcija, a 84% stanovništva od verski opredeljenih odgovorilo je da pripada pravoslavnoj veroispovesti. Zatim dolazi katolička sa 5% i islamska sa 3%.³² Ove brojke svedoče o velikom stepenu religioznosti, po kome je Srbija među prvima u Evropi. Međutim, iz podataka prikupljenih tokom Popisa vidi se i da se broj onih koji nisu vernici, odnosno ateista, povećao za 40 000 u odnosu na Popis iz 2002. godine. Istovremeno o veroispovesti se nije izjasnilo preko 220 000 građana, takođe više nego 2002. godine.³³

S druge strane, čini se da između broja onih koji se deklarišu kao vernici i onih koji redovno praktikuju verske običaje postoji značajna razlika. Sociolozi religije ukazuju da posebno broj građana koji se izjašnjavaju kao pravoslavni vernici ne predstavlja dokaz o širokoj rasprostranjenosti redovnog upražnjavanja verskih običaja. To potvrđuju i rezultati istraživanja prema kojima 42% stanovništva ide tek nekoliko puta godišnje u crkvu, 41% ide još ređe, a svega 1% u crkvu ide više puta nedeljno.³⁴

Jedno od retkih javno dostupnih istraživanja o religioznosti u domaćim oružanim snagama jeste istraživanje o činiocima morala Vojske Jugoslavije, koje je u aprilu i junu 1999. godine, tokom napad NATO, sprovedla Uprava za moral Generalštaba Vojske Jugoslavije. Prema ovom istraživanju, gotovo 70% pripadnika tadašnje Vojske Jugoslavije izjasnilo se kao religiozno.³⁵ S druge strane, o novijim podacima može se zaključivati samo posredno.

Naime, s obzirom da je kriterijum za angažovanje vojnih sveštenika bio broj vernika određene crkve ili verske zajednice, za očekivati je da postoji precizna evidencija o verskoj strukturi Vojske Srbije i da joj je prethodilo anketiranje o verskom opredeljenju njenih pripadnika. Međutim, ukoliko postoje, ovi podaci nisu dostupni javnosti, a neizvesno je i da li je analizirana potreba pripadnika oružanih snaga za redovnim upražnjavanjem verskih običaja.

Verska prava pripadnika Vojske Srbije već su garantovana Pravilom službe koje im omogućava nošenje manjih verskih simbola ispod uniforme i daje pravo na poseban režim ishrane, a za duhovnu potporu na raspolaganju su im obučeni psiholozi.³⁶

U Vojsci Srbije postoje mentalno-higijenski timovi, i to: primarni, stacionirani u jedinicama, koji neposredno stiču uvid u psihičko stanje pripadnika oružanih snaga, sekundarni koji rade pri vojno-zdravstvenim ustanovama, i tercijarni tim na Odeljenju za mentalno zdravlje i vojnu psihologiju Vojno-medicinske akademije. Ovi timovi formirani su najviše zbog prevencije samoubistava, što je i jedan od predviđenih „domena” rada vojnih sveštenika. O učinku i efikasnosti ovih mera svakako je nezahvalno govoriti i procenjivati njihov uspeh, ali ipak treba reći da je, zahvaljujući ovim i sličnim merama, stopa suicida u Vojsci Srbije niža nego u opštoj populaciji.³⁷ Osim toga, tokom 2013. godine u Ministarstvu i Vojsci postavljene su i osobe od poverenja koje treba da pruže „primarnu kolegijalnu pomoć”, da daju savete i preduzimaju mere za

32 Rezultati Popisa stanovništva iz 2011, Internet, http://media.popis2011.stat.rs/2013/publikacije/Saop_Veroispovest_Knjiga%204-srb.pdf, pristupljeno 3.3.2014.

33 Ibid.

34 Iako se nalazi u vrhu po broju osoba koje se izjašnjavaju kao religiozne, Srbija se nalazi na dnu liste evropskih zemalja prema stepenu posećenosti crkava, iza Poljske, Slovačke, Italije, Velike Britanije, Belgije, Austrije, Hrvatske. Marija Krtinić, „Najviše vernika, a crkve prazne”, *Danas.rs*, 30.9.2011, Internet, http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/najvise_vernika_a_prazne_crkve.26.html?news_id=224830, pristupljeno 3.3.2014.

35 Milenko Pešić, „Vojnici ne mogu da poste”, *Politika online*, 27.3.2007, Internet, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/t23589.lt.html>, pristupljeno 21.1.2014; Pogledati: Nedo Danilović, *Snaga morala, Zadužbina Andrejević*, Beograd, 2003, i Nedo Danilović, *Moral vojske u građanskom ratu, Zadužbina Andrejević*, Beograd, 2001.

36 Saopštenje Udruženja „Ateisti Srbije” povodom najave uvođenja verske službe u Vojsci Srbije, op. cit.

37 M. Galović, „Zašto vojnici dižu ruku na sebe”, *Politika online*, 25.8.2013, Internet, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Zasto-vojnici-dizu-ruku-na-sebe.lt.html>, pristupljeno 24.1.2014.

38 Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji, Internet, http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4352, pristupljeno 11.3.2014. Tokom decembra 2013. godine Ministarstvo odbrane, uz podršku i saradnju sa Agencijom Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena i Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti, organizovalo je seminar za imenovane osobe od poverenja.

39 Kursevi u Centru za mirovne operacije Generalštaba Vojske Srbije planirani za 2014. godinu: Internet, <http://www.vs.rs/index.php?content=382086dc-aaef-102c-bd63-00199927ea8>, pristupljeno 11.3.2014.

40 Analiza dela materijala koji se koristi tokom kurseva za buduće učesnike multinacionalnih operacija u: Svetlana Đurđević-Lukić, Jelena Radoman, Marina Tadić, Mapiranje (ne)diskriminacije u sistemu vojnog školstva Republike Srbije, Centar za istraživanje javnih politika, Beograd, 2013, str. 39-41, dostupno na: <http://publicpolicy.rs/publikacije/a23e2329b04cd4c9ff9583fb3a9de745b4a12dc9.pdf>.

41 Sociolog Mirko Đorđević u: Nebojša Grabež, „Verska služba u Vojsci Srbije vodi daljoj klerikalizaciji”, Radio Slobodna Evropa, 22.1.2011, Internet, http://www.slobodnaevropa.org/content/vojska_svestenici/2283553.html, pristupljeno 20.1.2014

42 Profesorka Biljana Stojković u: Marija Krtinić, „Najviše vernika, a crkve prazne”, Danas.rs, 30.9.2011, Internet, http://www.danas.rs/dodaci/medelja/najvise_vernika_a_prazne_crkve.26.html?news_id=224830, pristupljeno 3.3.2014.

43 Slavoljub M. Marković, „Jedinstvo je naša snaga”, Odbrana, op. cit.

44 O raznolikim kulturnim uticajima na vojne strukture videti: Remi M. Hajjar, „Emergent Post-modern US Military Culture”, In: Armed Forces & Society, Vol. 40, No.1 (2014), pp. 118-145.

45 Tokom maja 2013. godine obeležena je petogodišnjica saradnje Vojne akademije i Srpske pravoslavne crkve svečanošću koja je održana u Vojnoj gimnaziji. Internet, http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=5199, pristupljeno 14.3.2014.

46 Maturanti Vojne gimnazije, sa kojima je razgovarao istraživački tim Centra za istraživanje javnih politika, naveli su da se iz njihove klase samo jedan učenik odlučio za pohađanje časova građanskog vaspitanja, kao i da su učenici koji pohađaju časove veronauke većinom vernici, ali da među njima ima i ateista, Svetlana Đurđević-Lukić et al., Mapiranje (ne)diskriminacije u sistemu vojnog školstva Republike Srbije, op. cit. Sličan podatak iznet je i u intervjuu patrijarha Irineja za magazin „Odbrana” 2010. godine, da 98% učenika Vojne gimnazije pohađa versku nastavu. Slavoljub M. Marković, „Jedinstvo je naša snaga”, op. cit.

47 Ova hrestomatija posvećuje značajan prostor delima koja naglašavaju povezanost vojske i pravoslavlja, kao i drugih veroispovesti. Borislav D. Grozdić (prir) Vojna etika, hrestomatija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2009, citirano u: Svetlana Đurđević-Lukić et al., Mapiranje (ne)diskriminacije u sistemu vojnog školstva Republike Srbije, op. cit., str. 30.

rešavanje situacija koje se mogu okarakterisati kao diskriminacija.³⁸ Ukoliko ovaj mehanizam zaživi na pravi način, može predstavljati značajnu pomoć u zaštiti ljudskih prava pripadnika sistema, kao i važan izvor moralne podrške.

Ostaje nejasna i pomenuta uloga vojnih sveštenika u pripremi i edukaciji budućih učesnika mirovnih misija, s obzirom da Vojska Srbije poseduje centar za obučavanje pripadnika koji se spremaju za učešće u misijama, kao i više nivoa obuke kroz različite kurseve.³⁹ Takođe, materijali koji se koriste tokom ovih kurseva sadrže sveobuhvatne informacije o normama međunarodnog humanitarnog prava, kulturnim razlikama i značaju tolerantnog pristupa, kao i civilno-vojnoj saradnji u drugačijem društvenom i kulturnom okruženju od onog iz gosu potekli.⁴⁰

Pojedini stručnjaci tvrde da je uvođenje verske službe u Vojsku Srbije deo procesa forsirane klerikalizacije, kojim se crkva uvodi u svesfere javnog života,⁴¹ a tekovine sekularne države narušavaju mešanjem sveštenih lica u radzvaničnih tela.⁴²

Čini se da verska služba u oružanim snagama sama po sebi ne krši načelo razdvojenosti crkve i države, međutim, s druge strane, Vojska Srbije ima izuzetno razvijenu saradnju sa Srpskom pravoslavnom crkvom, čije osnove nisu do kraja jasne. Patrijarh Irinej kaže da su Srpska pravoslavna crkva i Vojska još od vremena Nemanjića „oslonac i čuvari narodnog bića”, kao i da: „Srpska vojska, kao simbol državnosti ima ulogu tela u tome biću, a Crkva ulogu duše”.⁴² Ovakve izjave otvaraju dublje pitanje kreiranja novog identiteta Vojske Srbije, koje se odvija u znatno drugačijem kulturnom i društvenom kontekstu u odnosu nanjene začetke iz sredine XIX veka, ili na neke još ranije prethodnice. Tim pre što savremena shvatanja strukture oružanih snaga podrazumevaju da ona odgovara strukturi stanovništva i predstavlja sve društvene grupe.⁴³ U tom kontekstu treba napomenuti i da u obraćanjima zvaničnika sistema odbrane uvek prevladuje stav da je u Vojsci nacionalna, verska ili neka druga pripadnost potpuno irelevantna, te da Ministarstvo odbrane ne vodi nikakve posebne politike prema manjinama, s obzirom da sve pripadnike Vojske Srbije tretira na isti način.

U prilog povratku Srpske pravoslavne crkve na velika vrata u Vojsku Srbije govori vrlo razvijena i formalizovana saradnja ove dve institucije, a posebno Srpske pravoslavne crkve i Vojne akademije koje intenzivno saraduju već pet godina.⁴⁵ Takođe, rezultati istraživanje Centra za istraživanje javnih politika „Mapiranje (ne)diskriminacije u sistemu vojnog školstva Republike Srbije” pokazuju da se učenici Vojne gimnazije u značajno većem procentu opredeljuju za pohađanje verskenastave.⁴⁶ Istovremeno, hrestomatija za predmet Vojna etika, koja se, kao jedan od najnovijih udžbenika, od 2009. godine koristi na Vojnoj akademiji, sadrži tekstove koji naglašavaju jaku vezu između vojničkog poziva i moralnosti utemeljene na religioznosti i veri. Tako u ovom udžbeniku stoji: „Crkva posebno brine o vojsci vaspitavajući je u duhu odanosti visokim moralnim idealima”, kao i: „(...) povratak vojske vekovima ustanovljenim pravoslavnim tradicijama služenja otadžbini”.⁴⁷ Autor hrestomatije, profesor Vojne etike, nedavno je objavio i knjigu „Sveti ratnici – Žitija svetih vojskovođa

i vojnika⁴⁷. Objavljivanje knjige blagoslovio je patrijarh Irinej, a u njoj se ponovo naglašavaju veze hrišćanstva i vojske, ili, kako je rečeno na promociji u Domu Vojske u Beogradu, da „ne može vojnički poziv biti isključen od jevanđeljskog morala“.⁴⁸ Slikovit primer je i postavljanje krsta na novoizgrađenoj crkvi na ulazu u kasarnu u Batajnici, što je opisano kao uspešan primer civilno-vojne saradnje od posebnog značaja, s obzirom da je ova crkva „prva posle Drugog svetskog rata koju su sa narodom izgradile vojska i policija“.⁴⁹

Neki vide moralnu nedoslednost i u samoj činjenici da sveštenik nosi uniformu i tako, makar i na posredan način, učestvuje u oružanom sukobu. Naime, vojni sveštenici u Vojsci Srbije nose uniformu sa oznakom konfesije kojoj pripadaju u svim prilikama, izuzev tokom verskog obreda kada mogu nositi versku odeždu. Oni ne nose i ne upotrebljavaju oružje, niti obavljaju funkciju komandovanja, izuzev nad pomoćnicima vojnih sveštenika. Ako je već tako, onda se postavlja i pitanje, čemu u tom slučaju služi oficirsko zvanje i obuka?

Važna pitanja u vezi sa organizovanjem verske službe u Vojsci Srbije nameću se i kada je raspored sveštenika u pitanju. Prema dostupnim podacima, u Generalštab Vojske Srbije raspoređeni su pravoslavni sveštenik, kapelan i imam, po jedan pravoslavni sveštenik raspoređen je na Vojnoj akademiji i Vojnomedicinskoj akademiji, a petorica pravoslavnih sveštenika raspoređeni su u jedinicama Vojske Srbije.⁵⁰ Ovde se odmah postavlja pitanje u kojoj meri, za sada, jedini kapelan i imam u Vojsci mogu biti na raspolaganju vojnicima muslimanske i katoličke veroispovesi ukoliko su raspoređeni u Generalštabu? U skladu sa tim su i izjave velikodostojnika Islamske verske zajednice i Rimokatoličke crkve, koji naglašavaju da je neophodno da vojni imami, odnosno kapelani, budu prisutni i u delovima Srbije sa velikim brojem vernika ovih verskih opcija.⁵¹

Čini se da su sveštenici i uopšte duhovna podrška potrebni u udaljenijim jedinicama zbog prirode posla i uslova rada, a ne tamo gde „sede“ vojni službenici sa standardnim kancelarijskim radnim vremenom, i kojima su brojni verski objekti lako dostupni po završetku radnog vremena kao i ostalim građanima. Iz svega ovoga se nameće zaključak da bi angažovanje lokalnog sveštenika po potrebi, odnosno parohijski model, bio fleksibilnije i u stvarnosti više utemeljeno rešenje. Tim pre što je i sporazumima o vršenju verske službe utvrđeno da, u slučaju nepopunjenosti formacijskog mesta ili duže odsutnosti vojnog sveštenika, može biti privremeno angažovan lokalni sveštenik (čl. 24).

Novac, kao i uvek, čeka na kraju priče. Za vreme mandata Dragana Šutanovca vrlo često se govorilo o ogromnim finansijskim problemima sistema odbrane, o zastareloj opremi, o stambeno neobebeđenim pripadnicima Vojske Srbije, velikom broju nepotrebnih vojnih objekata. Tokom svog mandata na mestu ministra odbrane, Aleksandar Vučić više se bavio borbom protiv korupcije i rešavanjem pitanja Kosova negoproblemima sistema odbrane, a aktuelni ministar Nebojša Rodić zaveo je dodatne mere štednje, poput smanjenih dnevnica i ograničenja putovanja.⁵² U tom kontekstu otvara se i pitanje mogućnosti pune primene izabranog modela verske službe i njenih dometa u obebeđivanju „duhovnog mira“ pripadnicima Vojske Srbije.

48 Promocija žitija svetih vojnika i vojskovođa, Medija centar „Obrana“, 24.2.2014, Internet, http://www.odbrana.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=412, pristupljeno. 11.3.2014.

49 Internet, http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=5432, 22.1.2014.

50 „Sveštenici u vojsci nakon 70 godina“, RTS, 31.6.2013, Internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1369986/Sve%C5%A1tenici+u+vojsci+nakon+70+godina.html>, pristupljeno 23.1.2014.

51 Milan Nešić, „Sveštenici ponovo u Vojsci Srbije“, op. cit.

52 Milan Galović, „Srbija ne klizi u NATO“, Politika online, 29.12.2013, Internet, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Srbija-ne-klizi-u-NATO.lt.html>, pristupljeno 3.3.2014; Prema rečima ministra Rodića Ministarstvo odbrane funkcioniše u uslovima restriktivnog budžeta – iz budžeta dobija 1,51% bruto društvenog proizvoda, što je za četvrtinu manje od onoga što je predviđeno Dugoročnim planom razvoja sistema odbrane iz 2010. Nebojša Rodić, „Pogled u 2014“, Obrana, broj 199, 1.1.2014, str. 6-7.

CENTAR
ZA ISTRAŽIVANJE
JAVNIH POLITIKA

Centar za istraživanje javnih politika (CENTAR) je nevladina organizacija istraživačkog usmerenja (think tank), osnovana 2010. godine, koja se bavi ispitivanjem raznih aspekata bezbednosnog i socio ekonomskog statusa građana sa ciljem da utiče na poboljšanje primene javnih politika ili njihovu promenu.

Glavni cilj CENTRA je da svojim istraživanjima osvetli stvarne potrebe građana, i na taj način pomogne relevantnim donosiocima odluka da politike formulišu sa stanovišta „perspektive krajnjeg korisnika“, odnosno građana.

CENTAR neguje multi-disciplinarni pristup i u prvi plan stavlja terenska istraživanja jer smatra da je za dubinsko sagledavanje problema i formulisanje održivih javnih politika važno sagledati problematiku i sa centralnog i sa lokalnog nivoa.

CENTAR je sproveo 20 projekata, uključujući i one na regionalnom nivou. Njegove projekte podržale su međunarodne organizacije i agencije (OSCE, UNDP, UNICEF, UNOPS, DCAF), vladine organizacije i privatni donatori – SDC i OSI; ministarstva i kancelarije u okviru Vlade Srbije, i inostrane akademske institucije.

Marina Tadić, *Verska Služba u vojsci Srbije: Za i protiv*, Centar za istraživanje javnih politika, Beograd, mart 2014.

O AUTORKI

Marina Tadić je istraživačica u Centru za istraživanje javnih politika. Diplomirala je na Odeljenju za međunarodnu politiku Fakulteta političkih nauka u Beogradu, gde takođe završava master studije Međunarodne bezbednosti. Pohađala je više seminara i kurseva iz oblasti bezbednosti, među kojima i „Osnovni kurs za učešće multinacionalnim operacijama Centra za mirovne operacije Generalštaba Vojske Srbije. Oblasni njenog istraživačkog interesovanja su reforma sistema odbrane, ljudska bezbednost i ranjive grupe.

Autor: Marina Tadić

Dizajn: Žolt Kovač

Prelom: Jelena Šapić

Izdavač: Centar za istraživanje javnih politika, Beograd

Za izdavača: Svetlana Đurđević-Lukić, direktorka

Copyrights: Centar za istraživanje javnih politika

www.publicpolicy.rs

office@publicpolicy.rs